A VESZTETT PARADICSOM.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR' ACAD. SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSE.

(FOLYTATÁS.)

Londonba érkezvén, az első három év alatt semmi részt nem vett hazája' ügyeiben, söt csupán a tudományoknak s néhány fiatal rokona' nevelésének adta magát. E tájatt tanulta meg a héber, chaldaei és syriai nyelveket. 1640-ben az ugynevezett hosszu Parliament' összehivása' alkalmával avattaték be a polemiába, s irt vallásszabadság mellett a fönálló egyház ellen. Ezt követte három hasonló érdekü értekezés, mellyekből mai olvasó semmi különöst nem tanul, hacsak azt nem, hogy egyikében ezen értekezéseknek tervét érinti, miszerint egy poemát szándékozik irni angol nyelven. „Talán — mond ő — idővel, munkával és természeti hajlamom által valami dolgozatot fogok hagyhatni a maradéknak, mellyet az nem fog tán elenyészni hagyni: ez eszmétől legalább át vagyok hatva. Semmi gondom hírt aratni messze földön, megelégszem én a britt szigetekkel — mellyek nekem az egész világ. De nem elég ám felidézni az emlékezés' leányait, az örök szellemet kell kérni a legbuzgóbb imával; csak ő küldheti nekünk a szeráfot, ki oltárának szent tüzével ihleti és egtisztítja ajkaink'." Mondtam vala irataim' egyikében, mikép Shakspeare, jövőjével nem gondoló, nem tön becset hirnevére, mig ime Milton előtt nem olly olcsó a dicsőség. Szép látni — mond az ősz Chateaubriand [1]) — mikép jósol önmagának dicsőséget a még ismeretlen zseni — mig az utókor igazolva jóslatát, ekkép felel: „Nem hagytam elenyészni azt a valamit, mit te irtál."

1643-ban — ekkor 35 éves volt — titkon és szülei' tudtán kivül, nőül vevé a Forest-Hilli békebiró' Povell Richárd' leányát Máriát, kinek azonban egész családja royalista volt. E házasság, rejtélyes, mint tiltott szerelem, annak változandóságával bir vala. Milton oda nem hagyá ugyan nejét mint Shakspeare, hanem a nő hagyta el férjét, miként Byron Lordot övé. Levelet levélre irt hasztalan, míg ismételt kisérletei nem használván, neki ült s hogy magát s más hasonló esetekbeni férjeket is megboszuljon — értekezést irt a válásról, mellyben nem annyira specialis kérdéseket fejteget, mint inkább átalánositva az eszméket, egészben illeszti azokat a társaság-, vagyis jobban mondva, az egész emberiségre; a szabadságot tűzi ki minden áron, s az embernek minden tekintet és viszonyok közötti függetlenségét vitatja. Csodálatos! hogy a válás' e vérmes bajnoka énekelte meg mégis paradicsomában olly fönségesen a házas

[1]) Chateaubriand' Miltonruli adatai csaknem főanyagul lönek felhasználva ez egész munkánkban. Szerk.

élet' gyönyöreit — s szentségét.

Később azonban kibékült nejével, s neki nagylelküleg megbocsátván, e regénykének köszönjük a Vesztett Paradicsom' 10-ik könyvébeni Ádám és Éva közötti bámulandó jelenést. E házasságból Miltonnak három leánya született.

E tájt jelent meg többi közt minden angol prózai munkáinak legjobbika az „Areopagitica", mellynek — minthogy akkor e kitétel ‚Sajtószabadság' még nem létezett — illy czímet adott: „Anglia' parliamentjéhez intézett beszéd az engedelemnélküli nyomtatási szabadságról. Ennek sok megragadó gondolatiból nem állhatja meg értekező, hogy egyet kettőt föl ne idézzen. Ugyanis: miután észrevételeti, hogy a censura mit sem használ a gonosz könyvek ellen, mert azoknak forgását még sem gátolhatja, ekkép hallod szólni az irót: „Embert ölni annyi, mint egy értelmes teremtményt megölni; de könyvet elölni, annyit tesz, mint meggyilkolni az értelmet, mint legyilkolni nem annyira az életet, mintsem a halhatlanságot. Századok' zendülései néha rá nem akadnak többé egy lefojtott igazságra, mellynek hija miatt ollykor egész nemzetek senyvednek .. örökre."

„A nép esd önöknek, vissza ne lépjenek, hanem járjanak önök az igazság' és erény' utjain. Mintha egy nemes és hatalmas nemzetet látnék gondolatomban fölébredni — mond tovább az indítványozó — mint valamelly erős férfit álom után, s látok egy sast, dicsőülve hatalmas ifjuságában, a déli nap' teljes sugáriban edzeni merész tekintetét, magánál a mennyei világosság' forrásánál rázván le régóta csalva volt szemeiről a pikkelyt, míg a kétes világot kedvelő szárnyasok' zajosan félénk röpdesése zavarral végződik. Avvagy elfojtják-e önök az új ismeretek' és világok' ama virágdus csiráit, mellyek annyira felnőttek immár s még naponnan növekednek ez országban? Nem átallanak-e önök egypár duczat egyedárusból álló oligarchiát alapítni, melly kiéheztesse szellemünk'? S ne kapjunk-e egyebet tápunkra, mint mit az ő kényük fogna számunkra kivékázni? Higyék meg önök, Lordjaim és követ urak, ültem én a külföldi tudósak között is, ők pedig üdvözlének engem, hogy olly földön születtem, hol philosophiai szabadság uralkodik, míg ők szegények ama szolgai állapot fölött nyögtenek, mellybe nyügözve volt az ő hazájokban a tudomány. Meglátogattam én a híres Galileust, ki elaggott korában még az inquisitio' rabja lön, mivelhogy másképen mert gondolkozni csillagászat' dolgában, mint egy Ferenczi vagy Domonkosféle szellembiró. Szabadság a dajkája minden nagy elménck: ez az, melly eszméinket mint égi sugár világítja."

Ezen erőteljes nyelvről ismerni rá a Vesztett Paradicsom' költőjére. Milton valóban épen olly nagy vala prózában mint versben; őt a zendülések hozták olly közel hozzánk, mond a lelkes Chateaubriand, s politikai eszméi csupa korunkbeli férfit csinálnak belőle. A nagy költő panaszkodik verseiben, hogy egy századdal későbbre jár; panaszkodhatott volna prózájában, hogy egy századdal előbb érkezék. Ámde ütött neki a feltámadás' órája, s örömemre szolgálna, ha kezet nyujthaték én — is — egy Miltonnak, kiemelni őt mint prózairót koporsójából; a nagy Miltont, kihez mint költőhöz már rég imigy szólt a Dicsőség: „kelj föl!" és ő fölkelt és vissza nem fekszik ő többé soha!

1645-ben szedte össze Milton ifjuságában irott latin s angol költeményeit, mellyek közől számosak zenére tétettek I. Károly király' udvari karmestere által. A királygyilkosság' bűnös védőjének hangjai a leölendett fejedelem' koporsója körül nyögtenek a windsori kápolnában, pedig — ki tudja? nem volt-e nézők közt a költő is, midőn lefejezték törvényes királyát, s haza érkezve nem javított-e ki valamelly gyermekgyakorlatot, avvagy nyelvtanának valamellyik czikkét? Hiszen Galliában is voltak költők 1793-ban, kik megénekelték

Thyrsist, s szerelmes pásztorok foglalák el a színpadot, mig a véres Tragoedia az utczákon csatangolt. Hiszen tudják önök, mi rendkivüli erkölcsszelidséggel birtak a terroristák, s mikép ama kedves juhászfiuk különösen a kisdedeket szerették. Fouquier Tinville' szolgája Samson s több hozzá hasonló hiaenák színházakban szellözék ki magokat, keservesen zokogván az ártatlan falusi örömek' szivélyes gyönyörei fölött.

Több politikai iratai elvégre is költőre vonták a statusférfiak' figyelmét, s midön Cromvell' diadalmas fegyvere kivívta a Protectoratust, Miltonunk lett Oliver ur' legkegyeltebb titkára. Első, mire megbizva lön, volt a kivégeztetett király' Eikon czimü munkájára felelni, mit Iconoclast czimü iratában meg is téve, ekkép osztozott a királygyilkosság' fekete bünében. Meglehet hozzáig szöktette lesz I. Károly' vérét a bakó, mikép régi áldozatoknál az áldozat' vérével szokta befecskendeni nézőket az áldor.

De legnagyobb hírt szerze magának életében Milton azon munkájával, mellynek czime : Defensio pro populo anglicano, és irva lön a legválasztékosb, a legclassicaibb latin nyelven. Követek és statusférfiak üdvözölték öt e magasztalt munkája fölött, s külhonok' küldöttjei nem győzék dicsérni iróját. Valóban hatalmas kézzel rázta meg ő mindazon eszméket, mellyek a jelenkor' mozgalmait okozzák; és ez eszmék százötven évig aludtak, s midön fölébredének, lön irva: 1793. Avvagy ki hinné, hogy Milton' politikai munkái nem irattak napjainkban tárgyak fölött, miket a hirlapokban minden reggel kezelni látunk? —

Pierre du Moulin, canterburyi kanonok könyvet irván, mellynek neve ‚Királyi vér' égbekiáltása az angol felséggyilkosok ellen' a royalisták Cromvell ellen gondolták ingerelhetni az idegen fejedelmeket, ha öt királygyilkosnak és bitorlónak nevezik; csalatkoztak — mond a többször említettük francz publicista — csalatkoztak, a fejdelmek többnyire belebékéltethetők (tractabilisok) illy bitorlásokba, egyéb az, mitől ők rettegnek. — Miltonnak ez értekezése még érdekesb mint a másik is, s mégis mind ez, mind pedig prózai munkáinak öszvege ma már teljesen elfeledvék. Pedig éltében hire csupán ezeken alapult — a szomoru hir, melly napjait megmérgezé, véglehét nehezíté s halhatlanságot nem adott. Ah! mert mindaz, mit a pártok' szenvedélyei és a pillanat' ingere szült, elelhal mint azok, és ő velök.

Midön Milton Cromvell' titkárává lön, már akkor teljesen világtalan volt; avvagy nem lehetett-e egész Britthonban más titoknokot lelni a statusnak, mint épen egy vakot? Hiában! Cromvell a dicsőség' benső ösztönénél fogva fölfedezte Milton' rejtett dicsőségét, s a hősi hírt a költőéhez lánczolá : c'est quelque chose dans l' histoire du monde que Cromvell ayant pour secrétaire Milton, — mond a nagyszerü Chateaubriand.

Végre midön I. Károly' fia II. Károly trónra lépett, elbucsúzván respublicai álmaitól, a költő hivataláról lemonda és magányba vonult; s bár 1660-ban elfogaték, de csakhamar megint szabaddá tétetve, Cromvell' emlékéhez hü maradt s magát ismeretes elveinek árnyékába vonva, múzsája- és szegénységével együtt elrejtőzött. Egyszer a St. jamesi parkban e szókat hallá : „A király, a király.“ ‚Vonuljunk félre — mond a költő vezetőjéhez — soha nem szerettem a királyokat'. II. Károly megszólítja a világtalant : „Uram! — mond neki a felség — látja ön, mikép büntette meg az ég, hogy atyám ellen esküdött“ — ‚Sire! mond nyugodtan a hajthatlan republicán, hahogy a csapások, melyek e világon sujtják az embert, büneinknek büntetése, uratyjának akkor nagyon vétkesnek kelle lennie.“

Miltonnak számos latin és angol költeményein kivül még historiai, grammati-

cai, utleirási dolgozatai is fönmaradtak, s épen nem csoda, hogy annyit dolgozott, mert egyike volt a legszorgalmasb tudósaknak; nyárban 4, télben 5 órakor kelt föl, délig munkálódott, keveset evett, többnyire durva, szürke posztóba öltözött, vezetőjével sétálgatott s estve valamelly hangszer' kiséretében énekelt. Vesztett paradicsomából itélve, szenvedélyesen kellett hogy szeresse a zenét, illatot és virágokat. Vacsorára néhány olajbogyót evett s egy kis vizet ivott rá, 9-kor lefeküdt s ágyában költött. Mihelyt pár verset készíte, legott csengetett s nejével vagy lányaival leiratta. Szép időben a napfényben sütközött, ülve a padon, melly laka elött állvala.

Miltonnak három neje volt, kiknek két elseje gyermekágyban elhala. Képzelhetni házi gondjait tudósnak, kit háromszoros hymen nyügözött. Nejei és lányai — pedig olly szép költői szerepet játszának Miltonunk' életében az utósók — rendre csalták szegényt s eleladogaták titokban könyvtárának szebb felét. Eleget is panaszolt a jámbor, de természete szerencsére épen olly csüggedhetlen vala mint szelleme.

Hanem most látom, hogy ki kezdek lépni a korlátokbul, miket ez értekezésre magamnak eleve kijeleltem, s habár az is, mit a nagy ember' életéből eddig idéztem, csupa rövid vázolatba lön összehuzva, alig rövidebbre szorithatóba, mégis hátravetett czélomtul az is, melly voltaképen az vala, hogy a Vesztett Paradicsomrul értekezzem. Siessünk hát koporsója felé a nagy férfinak, hogy szólhassunk egypár szót feltámadott szelleméről. (Folytattatik.)

EMLÉKLAPOK EGY FŐRANGU HÖLGYHEZ.

XVII.

Volnék gazdag, mint most az nem vagyok,
Megvenném mind', mi drága, szép, ragyog,
Mindent, mit a föld és a tenger ád,
Megvenném a boldogságot magát:
Egy pillantásodért!

Volnék boldog, mint most az nem vagyok,
És mondanád: csak szenvedést adok;
Elvennék tőled minden kínokat,
S szólnék: nézzétek boldogságomat:
Egy csókodért!

Öröklő volna földön életem,
Tenéked adnám, a halált nekem,
Mindent, mi földön, égben vár reám,
Mind néked adnám, lelkemet, leány,
Birásodért!

XVIII.

Eszednek lángtüzét,
Szemednek csillagát,
Szivednek gyöngyeit,
Arczodnak bérczhavát,
Add ó nekem, add ó nekem!

Szemednek csillagával
Megáldom a vakot, —
Eszednek lángtüzével
Teremtek új napot;
Szivednek gyöngyeit
Hűséggé alkotom,
S a napba, mint sugárt,
Beoltni ezt fogom:
S ha a hűtlen világ
Átkozza majd kezem',
Ott arczod' bérczhava —
Elolvad majd ezen.

TARCZAI ANNA.

Történeti beszély PÉTER KÁROLYtul.

Karpátok' tövében fekszik düledékeiben Tarkő' vára. E romokat látva gyanítná-e a vándor, hogy háromszáz év elött ezen vár a fény' és pompa' büszke színhelye volt, előbbi urai a vitézségről hires Tarczaiak alatt.

A 16-d. század' közepén Tarczai György uralta a környék Tarkő s Újvár várakkal együtt, — Györgyöt, a négyszázados család' végső ivadékát. Alatta a most romba dölt termek' falait dus fény világitá meg; farsangi zaj tombolt a kastély' márványpadlatán, a mulatságok s játékok' ezer nemei egymást válták föl. Termetes vitézek' karjain férjethagyott nök s fiatal öz-